

ΙΔΡΥΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ & ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
FOUNDATION FOR ECONOMIC & INDUSTRIAL RESEARCH

Τσάμη Καρατάσου 11, 117 42 Αθήνα, Τηλ.: 210 92 11 200-10, Fax: 210 92 33 977, www.iobe.gr
11 Tsami Karatassou, 117 42 Athens, Greece, Tel.: +30 210-9211 200-10, Fax: +30210-9233 977

Ετήσια Έκθεση Επιχειρηματικότητας 2016-2017:

Σε κάμψη η νέα επιχειρηματικότητα

Συνοπτική Επισκόπηση

Άγγελος Τσακανίκας

Ιωάννης Γιωτόπουλος

Σοφία Σταυράκη

Ευαγγελία Βαλαβανιώτη

Global Entrepreneurship Monitor

Νοέμβριος 2017

Global Entrepreneurship Monitor

Το **Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών** είναι ιδιωτικός, μη κερδοσκοπικός, κοινωφελής ερευνητικός οργανισμός. Ιδρύθηκε με σκοπό να προωθή την επιστημονική έρευνα για τα τρέχοντα και αναδυόμενα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, να παρέχει αντικειμενική πληροφόρηση και να διατυπώνει προτάσεις οι οποίες είναι χρήσιμες στη διαμόρφωση των σχετικών πολιτικών.

Copyright © 2017 Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών - IOBE

ISSN 1790-1731

ISBN 978-960-7536-77-8

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή μετάφραση οποιουδήποτε μέρους της μελέτης, χωρίς την άδεια του εκδότη.

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE)

Τσάμη Καρατάσου 11, 117 42 Αθήνα

Τηλ.: 210 9211 200-10, Fax: 210 9233 977, <http://www.iobe.gr>

Χορηγός

A STAR ALLIANCE MEMBER

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΙΟΒΕ

Το Παρατηρητήριο Επιχειρηματικότητας του ΙΟΒΕ αποτελεί τον ελληνικό εταίρο του
Παγκόσμιου Παρατηρητηρίου Επιχειρηματικότητας
(Global Entrepreneurship Monitor -GEM)

Εθνική ερευνητική ομάδα GEM

Άγγελος Τσακανίκας, Επίκουρος Καθηγητής ΕΜΠ, Επιστημονικός Υπεύθυνος
Παρατηρητηρίου Επιχειρηματικότητας ΙΟΒΕ

Ιωάννης Γιωτόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Σοφία Σταυράκη, Ερευνήτρια ΙΟΒΕ

Ευαγγελία Βαλαβανιώτη, Ερευνήτρια ΙΟΒΕ

Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν τη συνισταμένη των διαφόρων αντιλήψεων και απόψεων των συγγραφέων, ενώ δεν ανταποκρίνονται κατ' ανάγκη προς αυτές των οργανισμών που υποστηρίζουν, χρηματοδοτούν ή συνεργάζονται με το Ίδρυμα.

ΕΠΙΤΕΛΙΚΗ ΣΥΝΟΨΗ

Το IOBE, δημοσιεύει για 14^η συνεχή χρονιά, την Ετήσια Έκθεση για την Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα στο πλαίσιο της συμμετοχής του στο διεθνές ερευνητικό πρόγραμμα Global Entrepreneurship Monitor (GEM). Η έρευνα του GEM αναλύει διάφορες πτυχές και διαστάσεις της επιχειρηματικότητας, με ισχυρά εμπειρικά εργαλεία, συνεισφέροντας έτσι στην θεωρητική και εμπειρική έρευνα για την υποστήριξη και προώθηση της επιχειρηματικότητας. Αναλυτικότερα, από τα αποτελέσματα της έρευνας του 2016 προκύπτουν τα εξής ευρήματα:

Χαρακτηριστικά των επιχειρηματιών αρχικών σταδίων το 2016

- **Στην Ελλάδα το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 18-64 ετών που βρισκόταν το 2016 σε αρχικά στάδια επιχειρηματικής ενεργοποίησης (συμπεριλαμβανομένης της αυτοαπασχόλησης) υποχωρεί στο 5,7% (περίπου 380 χιλιάδες άτομα) από 6,7% (περίπου 450 χιλιάδες) το 2015.** Η επίδοση αυτή είναι μία από τις χαμηλότερες διαχρονικά επιδόσεις της χώρας (2003-2016: 6,9%), ενώ κινείται χαμηλότερα και από το μέσο όρο των χωρών καινοτομίας (2016: 9,1%), δηλαδή των περισσότερων αναπτυγμένων χωρών του κόσμου, στις οποίες ανήκει και η Ελλάδα. Φαίνεται επομένως ότι παρά τη σταθεροποίηση της οικονομίας, οι έντονες αβεβαιότητες παρέμειναν ισχυρές και επηρέασαν την επιχειρηματική δραστηριοποίηση την προηγούμενη χρονιά.
- **Το 44% των επιχειρηματιών αρχικών σταδίων ξεκίνησαν το 2016 μια νέα επιχείρηση την οποία λειτουργούσαν τουλάχιστον για τρεις μήνες κατά τη στιγμή της έρευνας (νέοι επιχειρηματίες), με τους υπόλοιπους να βρίσκονται ακόμα στη φάση της προετοιμασίας (επίδοξοι επιχειρηματίες).** Η επίδοση αυτή βρίσκεται λίγο πάνω από το μέσο όρο των χωρών της καινοτομίας και είναι ένα συστηματικό εύρημα των τελευταίων ετών. Άρα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως ενδεικτικός ποσοτικός στόχος για την ουσιαστική ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, καθώς υποδηλώνει ότι περίπου **τέσσερις στους εννέα** από όσους βρίσκονται στα αρχικά στάδια έναρξης ενός εγχειρήματος, τελικά πραγματοποιεί το κρίσιμο βήμα από την προεργασία στην πραγματική έναρξη δραστηριότητας.
- Λαμβάνοντας υπόψη και το πολύ υψηλό ποσοστό του πληθυσμού της χώρας που είναι καθιερωμένος επιχειρηματίας, δηλαδή λειτουργεί ήδη ένα εγχείρημα για τουλάχιστον 3,5 χρόνια, και το οποίο το 2016 ξεπερνά το 14% (από 13% το 2015), τότε προκύπτει ότι **περίπου το 20% του πληθυσμού 18-64 ετών έχει κάποια σχέση με την επιχειρηματικότητα, είτε στα αρχικά, είτε σε επόμενα στάδια.** Αποτέλεσμα

της υψηλής καθιερωμένης επιχειρηματικότητας είναι η Ελλάδα να κατέχει την τρίτη υψηλότερη επίδοση και στη συνολική επιχειρηματικότητα μεταξύ των χωρών καινοτομίας.

- **Το ποσοστό του πληθυσμού που δηλώνει πως έχει διακόψει ή αναστείλει την επιχειρηματική του δραστηριότητα το 2016 ανέρχεται στο 3,8% του πληθυσμού (περίπου 260 χιλιάδες άτομα), υψηλότερα από το αντίστοιχο ποσοστό του 2015 (3,0%) και σε μεγάλη απόσταση από το μέσο όρο των χωρών καινοτομίας (1,9%).** Επτά στους δέκα δηλώνουν ως βασικότερο λόγο διακοπής ή αναστολής λειτουργίας της επιχείρησης την έλλειψη κερδοφορίας. Ως ένα βαθμό, το εύρημα αυτό συνδέεται με το υψηλό επίπεδο επιχειρηματικότητας, καθώς σε χώρες με πολλά νέα εγχειρήματα, καταγράφονται αντίστοιχα και πολλές αποτυχίες. Συνεπώς, ο σχεδιασμός των πολιτικών για την τόνωση της επιχειρηματικότητας δεν αρκεί να εστιάζει απλώς στην ποσοτική ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, καθώς οι υψηλές επιδόσεις σε νεοφυείς επιχειρήσεις δεν εξασφαλίζουν απαραίτητα και βιώσιμη επιχειρηματικότητα. Αντίθετα, μπορεί να δημιουργούνται λιγότερες επιχειρήσεις σε μια οικονομία, αλλά με ποιοτικότερα χαρακτηριστικά και μεγαλύτερο πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα στην οικονομία.
- **Το 41% των επιχειρηματιών αρχικών σταδίων (περίπου 160 χιλιάδες άτομα) ξεκίνησαν ένα επιχειρηματικό εγχείρημα από ανάγκη, ενώ το 36,1% (περίπου 140 χιλιάδες άτομα) διέκριναν κάποια επιχειρηματική ευκαιρία.** Σε σχέση με μέσο όρο των χωρών καινοτομίας, η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας κινείται σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα (55,8%), ενώ η επιχειρηματικότητα ανάγκης βρίσκεται σε υψηλότερα επίπεδα (22,8%). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι **το 2016 σημειώνεται ενίσχυση του ποσοστού των ατόμων που δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά από ευκαιρία**, σημειώνοντας για 3^η συνεχόμενη χρονιά μικρή άνοδο, εξέλιξη που ενδεχομένως συνδέεται και με τη μικρή αποκλιμάκωση της ανεργίας.
- **Ηλικιακά σχεδόν τρεις στους τέσσερις επιχειρηματίες αρχικών σταδίων που εντόπισε η έρευνα κατά το 2016 είναι άνω των 35 ετών. Το 36,5% είναι 45-54 ετών, σχεδόν 10% του αντίστοιχου πληθυσμού, όσο περίπου και στις χώρες καινοτομίας (9%).** Γενικά πάντως είναι χαμηλότερη η συμμετοχή στην επιχειρηματικότητα των ηλικιών μέχρι 34 ετών, σε σύγκριση με τις χώρες καινοτομίας. Σαφώς δεν είναι πάντα απαραίτητα επιθυμητή η ευρεία συμμετοχή των πολύ νέων στην επιχειρηματικότητα, καθώς αν και χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερο πάθος και δυναμισμό σε σχέση με τις μεγαλύτερες ηλικίες, οι επιχειρηματίες νεότερης ηλικίας στερούνται εμπειρίας και γνώσης που ενδεχομένως να βελτιώνει τις πιθανότητες

επιτυχίας του εγχειρήματός τους. Άλλωστε γενικά στις πιο ανεπτυγμένες περιοχές του πλανήτη η έναρξη επιχειρηματικής δραστηριότητας φαίνεται να είναι υπόθεση μεγαλύτερων ηλικιών, ενώ στις αναπτυσσόμενες χώρες, η ανάγκη βιοπορισμού οδηγεί περισσότερους νέους σε ηλικία στην επιλογή επιχειρηματικότητας.

- **Η γυναικεία επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων μειώθηκε σε 4,8% (περίπου 168 χιλιάδες γυναίκες) από 6% το 2015, ενώ στους άνδρες μειώθηκε σε 6,6% (περίπου 200 χιλιάδες άνδρες) από 7,5% το 2015.** Παρά την υποχώρηση στη γυναικεία επιχειρηματικότητα μετά από τρεις χρονιές ανόδου, το ποσοστό των γυναικών στην επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων παραμένει σε υψηλά επίπεδα (42%), εύρημα που θα πρέπει να αποδοθεί και στην υψηλότερη ανεργία στις γυναίκες ή/και στην ανάγκη για εισόδημα σε νοικοκυριά όπου ενδεχομένως χάνουν την απασχόληση οι άνδρες. Άλλωστε η επιχειρηματικότητα ανάγκης στις γυναίκες είναι πράγματι μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των ανδρών.
- **Μόλις το 36% διαθέτει τουλάχιστον ένα πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, με το 7,8% μάλιστα να διαθέτει κάποιου είδους μεταπτυχιακή ειδίκευση.** Σχεδόν το 42,7% όμως είναι απλώς Απόφοιτοι Λυκείου, ποσοστό μάλιστα που έχει ενισχυθεί σε σχέση με το 2015. Η εικόνα αυτή εντοπίζεται διαχρονικά στις έρευνες του GEM, και πιθανόν να αποτελεί ανησυχητικό στοιχείο για την εγχώρια επιχειρηματικότητα, καθώς δεν φαίνεται να κινητοποιούνται επαρκώς στην επιχειρηματικότητα άτομα από δεξαμενές υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου.
- **Το 2,9% των ατόμων ηλικίας 18-64 ετών (περίπου 212 χιλιάδες άτομα) δήλωσαν πως διαδραμάτισαν ρόλο άτυπου επενδυτή για τη χρηματοδοτική υποστήριξη μιας επιχειρηματικής πρωτοβουλίας άλλων, ποσοστό ελαφρώς χαμηλότερο από το 2015, αλλά και από το μέσο όρο των χωρών καινοτομίας (3,4%).** Ένα ποσοστό της τάξης του 84% των άτυπων επενδυτών αποτελούν μέλη του στενότερου ή ευρύτερου οικογενειακού κύκλου. Ο ρόλος των άτυπων επενδυτών για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας θα μπορούσε να θεωρηθεί σημαντικός σε μια χώρα όπου υπάρχει ένδεια σε χρηματοδοτικά εργαλεία. Από την άλλη πλευρά όμως, όταν οι άτυποι επενδυτές προέρχονται από το στενό οικογενειακό περιβάλλον, σημαίνει ότι η αξιολόγηση της βιωσιμότητας μιας επιχειρηματικής ιδέας ενδεχομένως να μην γίνεται αντικειμενικά, αλλά περισσότερο με συναισθηματικά κριτήρια, με ότι αυτό συνεπάγεται για την ποιότητα και τελικά τις πιθανότητες βιωσιμότητας και ανάπτυξης των επιχειρηματικών εγχειρημάτων.

Χαρακτηριστικά των επιχειρηματικών εγχειρημάτων

- Σε κλαδικό επίπεδο η εκτίναξη του ποσοστού των εγχειρημάτων στον πρωτογενή τομέα που σημειώθηκε το 2015 (12%) αποδεικνύεται συγκυριακή, καθώς το σχετικό μερίδιο περιορίζεται στο 7,7% το 2016. Ωστόσο εξακολουθεί να είναι μια από τις υψηλότερες σχετικές επιδόσεις διαχρονικά. Τα νέα εγχειρήματα στον κλάδο της μεταποίησης φαίνεται επίσης να μειώνονται, ενώ σημαντική άνοδος σημειώνεται στο ποσοστό των νέων εγχειρημάτων που εντάσσονται στις υπηρεσίες προς τους καταναλωτές. Συνεπώς, η σταθεροποίηση της οικονομίας το 2016 και η μικρή ενίσχυση της ιδιωτικής κατανάλωσης φαίνεται να ενισχύει και πάλι το ενδιαφέρον για εγχειρήματα λιανικής, εξέλιξη που επαναφέρει χαρακτηριστικά ενός προτύπου ανάπτυξης που χαρακτήρισε την εποχή προς της κρίσης.
- Τρεις στους πέντε επιχειρηματίες δηλώνουν ότι κανένας (δυσνητικός) πελάτης δε θα θεωρήσει τα προϊόντα / υπηρεσίες τους νέα και πρωτοποριακά, ενώ και ένα 15,6% δηλώνει ότι όλοι θα θεωρήσουν τα προϊόντα τους ως καινοτομικά. Το εύρημα αυτό πιθανόν να οφείλεται στο γεγονός ότι τα νέα εγχειρήματα αφορούν κυρίως στους τομείς υπηρεσιών προς τον καταναλωτή, όπου η καινοτομία προϊόντος ή διεργασιών είναι εκ φύσεως αρκετά πιο περιορισμένη. Στο ίδιο πλαίσιο, το 55,3% των επιχειρηματιών δηλώνει πως πολλές επιχειρήσεις προσφέρουν παρόμοιο προϊόν ή υπηρεσία, με το μέσο όρο των χωρών καινοτομίας στο 52%. Αξίζει να επισημανθεί πάντως ότι το ποσοστό των επιχειρηματιών που δηλώνουν ότι δεν έχουν κανέναν ανταγωνιστή εκτινάσσεται στο 10,5% το 2016, από μόλις 2,3% το 2015.
- Το 56% των επιχειρηματιών αρχικών-σταδίων αξιοποιούν γνωστές τεχνολογίες/διεργασίες για την παραγωγή προϊόντων / παροχή των υπηρεσιών τους, από 60,1% το 2015. Ταυτόχρονα, σχεδόν 2 στους 5 επιχειρηματίες - από τις υψηλότερες επιδόσεις στην Ευρώπη - δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν εντελώς νέες τεχνολογίες, εύρημα που αξιολογείται θετικά, καθώς ο τεχνολογικός εκσυγχρονισμός των νέων εγχειρημάτων αποτελεί τη βάση για μια βιώσιμη και με προοπτικές ανάπτυξης επιχειρηματικότητα.
- Σχεδόν ένας στους τρεις επιχειρηματίες αρχικών σταδίων το 2016 φαίνεται να μην απασχολεί κανέναν άλλον στο νέο του εγχείρημα, ενώ το 61% απασχολεί έως 5 άτομα κατά την έναρξη. Τα νέα εγχειρήματα φαίνεται τελικά να είναι πολύ μικρές επιχειρήσεις, κάτι πάντως που συμβαίνει σε αρκετές χώρες. Επιπροσθέτως, σχεδόν 3 στους 4 επιχειρηματίες αρχικών σταδίων εκτιμούν ότι την επόμενη πενταετία θα

δημιουργήσουν τουλάχιστον μια θέση εργασίας, με τους περισσότερους όμως (58%) να δηλώνουν ότι οι θέσεις αυτές δεν αναμένεται να είναι πάνω από πέντε.

Αν και η νέα επιχειρηματικότητα εντοπίζεται σε επαρκώς υψηλά ποσοστά αναφορικά με το σύνολο του πληθυσμού, δεν φαίνεται ωστόσο να επεκτείνεται σε όρους απασχόλησης, κάτι που καταγράφεται επίσης διαχρονικά στη χώρα. Κατά βάση δηλαδή τα νέα εγχειρήματα προσφέρουν απασχόληση στους ιδρυτές τους.

- Ένας στους τρεις επιχειρηματίες δηλώνει ότι απευθύνεται αποκλειστικά στην εγχώρια αγορά, ενώ ίδιο και το ποσοστό των επιχειρήσεων που δηλώνει ότι πάνω από το ¼ του τζίρου τους προέρχεται από πελάτες εξωτερικού, επίδοση ελαφρώς χαμηλότερη από τον μέσο όρο των χωρών καινοτομίας (35%). Η έντονη εξωστρέφεια ωστόσο φαίνεται να σχετίζεται με τον σχετικά υψηλό αριθμό εγχειρημάτων υπηρεσιών στον κλάδο του τουρισμού και των συναφών δραστηριοτήτων, που εκ φύσεως έχουν έναν εξωστρεφή χαρακτήρα. Πάντως για πρώτη φορά φαίνεται να ενισχύεται εκτός από την έκταση των εξαγωγών και η έντασή τους, καθώς το ποσοστό όσων εξάγουν πάνω από το 25% του κύκλου εργασιών τους για πρώτη φορά ξεπερνά το 70%.

Προσωπικές και πολιτισμικές στάσεις ως προς την επιχειρηματικότητα

- Εξακολουθεί να κινείται σε πολύ χαμηλά επίπεδα το ποσοστό του πληθυσμού που διαβλέπει επιχειρηματικές ευκαιρίες το επόμενο 6μήνο στη χώρα, καθώς αυτό είναι μόλις 13% (από 14% το 2015). Πρόκειται μάλιστα για τη χαμηλότερη επίδοση σε παγκόσμιο επίπεδο και μάλιστα με σημαντική απόκλιση από τις χώρες που ακολουθούν. Φαίνεται πώς οι αβεβαιότητες σχετικά με το εφαρμοζόμενο πρόγραμμα οικονομικής πολιτικής επιβάρυναν το κλίμα της ελληνικής επιχειρηματικότητας το 2016.
- Το 41,7% του πληθυσμού (από 46,8% το 2015), - ανεξαρτήτως δηλαδή αν ασχολείται με την επιχειρηματικότητα - δηλώνει ότι διαθέτει τις ικανότητες, τις γνώσεις και την εμπειρία για την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας. Ειδικά όμως στους επιχειρηματίες αρχικών σταδίων, το ποσοστό αυτό διαμορφώνεται πάνω από το 71%, δείγμα της εμφατικής αυτοπεποίθησής τους.
- Περίπου το 64% των πολιτών της χώρας δηλώνουν ότι η επιχειρηματικότητα αποτελεί μια καλή επιλογή επαγγελματικής σταδιοδρομίας, ενώ ένα 65,9% δηλώνει ότι οι επιτυχημένοι επιχειρηματίες αντιμετωπίζονται με σεβασμό και καταξίωση στη χώρα. Αυτό είναι ένα από τα υψηλότερα ποσοστά που

καταγράφονται από την έναρξη της κρίσης. Από την άλλη πλευρά, η Ελλάδα συνεχίζει να καταγράφει μία από τις χαμηλότερες επιδόσεις στην Ευρώπη στην προβολή επιτυχημένων περιπτώσεων επιχειρηματιών από τα μέσα ενημέρωσης.

- **Σχετικά με το φόβο αποτυχίας, η Ελλάδα διατηρεί διαχρονικά μία από τις υψηλότερες επιδόσεις στον κόσμο, τάση πάντως που έχει ενισχυθεί συνολικά στην Ευρώπη τα τελευταία χρόνια.** Μετά το 2009 φαίνεται να διαγράφει ανοδική πορεία κυρίως ως απόρροια της οικονομικής κρίσης, ενώ παραμένει διαχρονικά πάνω από το μακροχρόνιο μέσο όρο του. Έτσι το 2016, διαμορφώνεται στο 70,4% του πληθυσμού, μία από τις υψηλότερες επιδόσεις διαχρονικά.

Επιχειρηματικότητα ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας (senior entrepreneurship)

Η επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων που εκδηλώνουν άτομα σχετικά μεγαλύτερης ηλικίας (senior entrepreneurship), έχει αρχίσει να αποκτά ενδιαφέρον σε ερευνητικό επίπεδο αλλά και ως πεδίο άσκησης πολιτικών για την επιχειρηματικότητα. Λόγω των δημογραφικών εξελίξεων και της βελτίωσης στο προσδόκιμο αλλά και στην ποιότητα ζωής, η λεγόμενη "τρίτη ηλικία" δεν είναι πλέον μια σύντομη και αδρανής περίοδος στη ζωή ενός ατόμου. Πολλά από τα άτομα αυτά επιθυμούν να παραμείνουν ενεργοί και να διερευνήσουν νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες, είτε αν είχαν ήδη μια επιτυχημένη επιχειρηματική εμπειρία να μπορέσουν να μεταλαμπαδεύσουν την εμπειρία τους σε άλλους. Σε σύγκριση μάλιστα με τις νεώτερες γενιές τα άτομα αυτά – πέρα από την εμπειρία τους - έχουν κατά κανόνα αναπτύξει ένα ευρύτερο δίκτυο επαγγελματικών γνωριμιών, το οποίο μπορεί να αποδειχθεί κρίσιμο στη στήριξη νέων εγχειρημάτων. Επίσης, είναι σε θέση να αξιοποιήσουν καλύτερα πληροφορίες και γνώσεις του επιχειρηματικού περιβάλλοντός τους και να λάβουν καλύτερες (more informed) αποφάσεις. Σαφώς από την άλλη πλευρά, είναι ίσως λιγότερο θετικοί στην ανάληψη ρίσκου ή σε αναζήτηση πολύ υψηλών αποδόσεων, με αποτέλεσμα να είναι και πιο συντηρητικοί σε πιθανές επιλογές τους.

Ωστόσο, τα άτομα αυτά αντιμετωπίζουν ορισμένες προκλήσεις, καθώς δεν αποτελούν τους συνήθεις «ωφελούμενους» από παραδοσιακούς μηχανισμούς υποστήριξης των επιχειρήσεων. Η αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρει αυτή η ολοένα και μεγαλύτερη δεξαμενή ανθρώπων, εντάσσεται σε σχετικές δράσεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας που σχεδιάζει πολιτικές που αξιοποιούν τις γνώσεις και τις ικανότητες αυτών των ατόμων και τρόπους με τους οποίους θα μπορούν να συμμετέχουν πιο ενεργά στην επιχειρηματικότητα.

Στην Ελλάδα και σε ότι αφορά, την επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων, το 2016, φαίνεται να **μειώνονται τα νέα εγχειρήματα** σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, με το φαινόμενο να γίνεται **πιο έντονο στους επιχειρηματίες μεγαλύτερης ηλικίας**, όπου ο σχετικός δείκτης υποχωρεί στο 5,9% από 7,2% το 2015 (2003-2016: 4,8%). Διαχρονικά, μόλις ένας στους τέσσερις επιχειρηματίες αρχικών σταδίων ανήκει στη μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα, ενώ **βασικό κίνητρο επιχειρηματικότητας φαίνεται να αποτελεί η ανάγκη**. Από την άλλη πλευρά, οι γυναίκες επιχειρηματίες αρχικών σταδίων αυτής της ηλικίας είναι περισσότερες από τους άνδρες (53% έναντι 47%), κάτι που δε συμβαίνει στις νεότερες ηλικίες.

Σε κλαδικό επίπεδο, τα περισσότερα νέα εγχειρήματα αφορούν σε υπηρεσίες προς τον καταναλωτή σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, ωστόσο **ένα σημαντικό ποσοστό των νέων εγχειρημάτων από άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (σχεδόν 1 στα 3) αφορά στη μεταποίηση, όταν στα εγχειρήματα μέσης ηλικίας το ποσοστό φτάνει μόλις το 17%**. Από την άλλη πλευρά, καταγράφεται το φαινομενικά παράδοξο γεγονός **τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας να αισθάνονται λιγότερο σίγουροι και ασφαλείς για τις γνώσεις που διαθέτουν για τη δημιουργία νέων εγχειρημάτων, σε σχέση με τους νεότερους**. Αυτό θα μπορούσε να προκύπτει ως απόρροια του γεγονότος ότι ένα ποσοστό αυτών των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας διαθέτει μόνο τη βασική εκπαίδευση (14%), και κινητοποιείται στην επιχειρηματικότητα από ανάγκη.

Σε ότι αφορά την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών /διεργασιών στα εγχειρήματά τους, **οι επιχειρηματίες αρχικών σταδίων μέσης και μεγαλύτερης ηλικίας χρησιμοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό παλαιότερες τεχνολογίες σε σχέση με τους νεότερους**. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά στην εξωστρέφεια, **οι επιχειρηματίες μεγαλύτερης ηλικίας φαίνεται να είναι πιο εξωστρεφείς σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες**, με το 38% αυτών να έχει τουλάχιστον το ¼ των πελατών του στο εξωτερικό, έναντι 32% και 12% των επιχειρηματιών μέσης ηλικίας και των νέων.

Οι απόψεις των εμπειρογνώμωνων

Το IOBE διεξάγει στο πλαίσιο του GEM και μια πρόσθετη εμπειρική εργασία που βασίζεται σε έρευνα με ερωτηματολόγιο σε εθνικούς εμπειρογνώμονες, ειδικούς σε διάφορες διαστάσεις του επιχειρηματικού περιβάλλοντος σε κάθε χώρα. **Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας του 2016, το επιχειρηματικό περιβάλλον στη χώρα παραμένει δυσμενέστερο σε σύγκριση με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες καινοτομίας σε αρκετές διαστάσεις του**. Η χαμηλή δυναμική της ελληνικής επιχειρηματικότητας ερμηνεύεται σε ένα βαθμό από τις επιπτώσεις της κρίσης, κυρίως όμως οφείλεται σε δομικές/διαρθρωτικές αδυναμίες της χώρας που έχουν να κάνουν με την γραφειοκρατία, το ασταθές φορολογικό πλαίσιο, αλλά

και τη μη διαθεσιμότητα ή μη αποτελεσματική λειτουργία μηχανισμών προώθησης και υποστήριξης της επιχειρηματικότητας.

Τα βασικά εμπόδια επιχειρηματικής δραστηριοποίησης στην Ελλάδα σε σημαντικό βαθμό εκπορεύονται από την έλλειψη ενός γενικότερου πλαισίου εθνικών πολιτικών για την επιχειρηματικότητα, αλλά και την αναποτελεσματικότητα των πολιτικών σε ότι αφορά στη φορολογία των νέων επιχειρήσεων, στη γραφειοκρατία, αλλά και σε άλλους παράγοντες όπως π.χ. στη μη αποτελεσματική λειτουργία των δημόσιων φορέων που εποπτεύουν την ίδρυση των νέων επιχειρήσεων. Σημαντικά προσκόμματα στην επιχειρηματικότητα τίθενται ακόμα από τη δυσκολία πρόσβασης σε χρηματοδότηση, τα υψηλά εμπόδια εισόδου στην αγορά, αλλά και τη λειτουργία του ευρύτερου πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος. Από την άλλη όμως, βασικά κίνητρα προώθησης της επιχειρηματικότητας, σύμφωνα με τους εμπειρογνώμονες μπορούν να αποτελέσουν η αναβάθμιση του επιπέδου εκπαίδευσης, εστιάζοντας κυρίως στην ανάπτυξη του επιχειρείν και η υλοποίηση δράσεων που ενθαρρύνουν την επιχειρηματικότητα και παρέχουν κίνητρα για την έναρξη εγχειρημάτων. Συνεπώς, οι δράσεις και οι στρατηγικές που θα ενισχύσουν την επιχειρηματικότητα θα πρέπει να εστιάσουν σε στρατηγικές ενίσχυσης επιχειρηματικότητας, με δημόσια αλλά και ιδιωτικά προγράμματα, όπως και στοχευμένες πρωτοβουλίες για επιχειρηματίες, γυναίκες και νέους άνεργους, αλλά και στην ανάπτυξη σύγχρονων εναλλακτικών χρηματοδοτικών εργαλείων.

Η επιχειρηματική εξωστρέφεια και ο ρόλος της ηλικίας

Η δημιουργία μιας κρίσιμης μάζας διεθνοποιημένων επιχειρήσεων μπορεί να συμβάλει στη ριζική αναδιάρθρωση του εθνικού παραγωγικού συστήματος και να αποτελέσει κινητήριο μοχλό για την οικονομική μεγέθυνση και τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, η επίκληση απλά της εξωστρέφειας προβάλλεται συχνά απλώς ως επιθυμητή επιλογή και ως επιχειρηματική διέξοδος από εγχώριες στρεβλώσεις και όχι ως συνεκτική στρατηγική. Όμως είναι σαφές πια ότι πρόκειται για μια διαδικασία που απαιτεί ιδιαίτερες ικανότητες από την πλευρά των επιχειρήσεων σε διάφορα επίπεδα (οργανωσιακά, ανθρώπινου δυναμικού, δικτύωση, κλπ.) αλλά και προϊόντα/υπηρεσίες υψηλής προστιθέμενης αξίας που να μπορούν να προσελκύσουν διατηρήσιμη εξωτερική ζήτηση.

Από μια οικονομετρική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στα διαχρονικά εθνικά δεδομένα του GEM προκύπτει ότι ο εξαγωγικός προσανατολισμός της επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων στην Ελλάδα, εξαρτάται κυρίως από τις αντιλήψεις των επιχειρηματιών και τις τεχνολογικές ικανότητες των επιχειρηματικών εγχειρημάτων. Συγκεκριμένα, αυξημένη εξωστρέφεια εμφανίζουν οι επιχειρηματίες που είναι εξοικειωμένοι από τις κοινωνικές τους γνωριμίες με επιχειρηματικά μοντέλα, αναπτύσσουν καινοτόμα προϊόντα/υπηρεσίες και

χρησιμοποιούν τις πιο πρόσφατες τεχνολογίες, αλλά εμφανίζουν και ισχυρότερο φόβο αποτυχίας.

Ωστόσο, φαίνεται οι επιδράσεις αυτών των προσδιοριστικών παραγόντων να διαφοροποιούνται σε κάποιο βαθμό μεταξύ των μεγαλύτερης ηλικίας επιχειρηματιών και των νεαρής-μέσης ηλικίας επιχειρηματιών. Και τούτο διότι τα εμπειρικά ευρήματα δείχνουν πως η εξοικείωση με επιχειρηματικά μοντέλα διευκολύνει την εξαγωγική δραστηριότητα για τους νέους και μέσης ηλικίας επιχειρηματίες και δεν επηρεάζει σημαντικά τους μεγαλύτερης ηλικίας επιχειρηματίες. Τέλος, ο βαθμός καινοτομίας φαίνεται να διευκολύνει την εξαγωγική επέκταση και στα δύο εξεταζόμενα ηλικιακά κλιμάκια, αλλά με πιο ισχυρή επίδραση στους επιχειρηματίες νεαρής και μέσης ηλικίας.

Το πλήρες κείμενο της μελέτης είναι διαθέσιμο στο www.iobe.gr